

MIHAELA PRICOPE

**DEZVOLTAREA COMPETENȚEI
DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ
A STUDENȚILOR STRĂINI**

**FACTOR AL COMUNICĂRII EFICIENTE
ÎN MEDIUL EDUCAȚIONAL**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2018

CUPRINS

ACRONIME ȘI ABREVIERI	9
ARGUMENT	11
PARTEA I. FUNDAMENTE TEORETICE ALE STUDIULUI COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ	14
CAPITOLUL 1. ASPECTE ALE INTERCULTURALITĂȚII ÎN EDUCAȚIE.....	16
1.1 CULTURI ȘI DIVERSITATE CULTURALĂ ÎN INTERACȚIUNE	16
1.2 EDUCAȚIA INTERCULTURALĂ - ATITUDINI PEDAGOGICE	25
1.2.1 Semnificații și finalități ale educației interculturale	25
1.2.2 Pedagogia interculturală – concept integrator și pluridimensional.....	31
1.2.3 Specificul grupei universitare interculturale. Climatul fizic și afectiv	33
1.3 COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN GRUPA UNIVERSITARĂ	37
1.3.1 Concepte de bază în comunicarea interculturală	37
1.3.2 Factori care influențează procesul comunicării interculturale.....	40
CAPITOLUL 2. DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR ȘI DIDACTICA LIMBILOR MODERNE	45
2.1 ACCEPȚIUNI ALE CONCEPTULUI DE „COMPETENȚĂ” ÎN EDUCAȚIE.....	45
2.2 COMPETENȚE DIN SFERA CULTURALULUI ÎN DIDACTICA LIMBILOR MODERNE	47
2.3 ABORDĂRI ACTUALE ALE COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ	51
2.3.1 Modele teoretice ale competenței de comunicare interculturală.....	51
2.3.2 Perspective pedagogice asupra interculturalului în predarea – învățarea limbilor moderne	59
2.3.3 Competența de comunicare interculturală în peisajul lingvistic european...	62
2.4 FORMAREA „VORBITORULUI INTERCULTURAL” – UN DEZIDERAT ACTUAL MAJOR ÎN PREDAREA LIMBILOR MODERNE	68
CAPITOLUL 3. DIDACTICA INTERCULTURALULUI. UN CADRU PEDAGOGIC	72
3.1 METODOLOGIE ȘI METODE DE PREDARE A LIMBILOR MODERNE - REPERE PEDAGOGICE	72
3.2 REPERE ÎN SELECȚIA METODOLOGIEI DIDACTICE INTERCULTURALE	77
3.2.1 Elemente de selecție și construcție a metodelor utilizate în pedagogia interculturală.....	79
3.2.2 Corelația între activități didactice interculturale și abilitățile lingvistice – specificul abordării interculturale.....	84
3.3 EFICIENȚĂ ÎN COMUNICAREA ȘI RELAȚIONAREA PEDAGOGICĂ INTERCULTURALĂ ...	87
3.3.1 Conduita comunicativă în comunicarea pedagogică interculturală.....	87
3.3.2 Stiluri în relaționarea didactică între profesor și studenții străini	91
3.3.3 Factori perturbatori și blocaje în comunicarea didactică.....	96

PARTEA A II-A. METODOLOGIA CERCETĂRII PRIVIND DEZVOLTAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ.....	98
CAPITOLUL 1. SPECIFICUL CERCETĂRII PEDAGOGICE.....	100
1.1 PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA METODOLOGIEI CERCETĂRII ÎN ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI	100
1.2 PRINCIPALELE TIPURI DE CERCETARE PEDAGOGICĂ	101
1.3 ETAPELE CERCETĂRII PEDAGOGICE	102
CAPITOLUL 2. REPERE METODOLOGICE.....	103
2.1 STADIUL CERCETĂRII ABORDĂRII INTERCULTURALE ÎN PREDAREA LIMBILOR MODERNE ȘI A LRLS	103
2.2 PROBLEMATICA CERCETĂRII	107
2.3 CONTEXTUL CERCETĂRII – REPERE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE.....	109
2.4 SCOPUL ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII.....	111
2.5 IPOTEZE	112
2.6 VARIABILE.....	113
2.7 VALOAREA ADĂUGATĂ A CERCETĂRII.....	114
CAPITOLUL 3. UNIVERSUL CERCETĂRII	116
3.1 EȘANTIONUL ȘI LOCUL DESFĂȘURĂRII CERCETĂRII.....	116
3.2 LIMITELE CERCETĂRII	121
CAPITOLUL 4. METODE, TEHNICI ȘI INSTRUMENTE DE CERCETARE....	123
4.1 METODE DE CERCETARE CALITATIVĂ.....	123
4.1.1 Focus-grupul	123
4.1.2 Observația	128
4.1.3 Studiul documentelor.....	132
4.2 METODE/INSTRUMENTE DE CERCETARE CANTITATIVĂ.....	138
4.2.1 Ancheta scrisă / chestionarul	138
4.3 METODE DE PRELUCRARE STATISTICO-MATEMATICĂ A DATELOR CERCETĂRII.....	141
PARTEA A III-A. REZULTATE, INTERPRETĂRI ȘI COMENTARII ..	143
CAPITOLUL 1. ROLUL COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN COMUNICAREA EFICIENTĂ - EVALUĂRI ALE STUDENȚILOR.....	147
1.1 EXPERIENȚE INTERCULTURALE ANTERIOARE	147
1.2 FACTORI CARE PROMOVEAZĂ COMUNICAREA INTERCULTURALĂ EFICIENTĂ	148
1.3 MODALITĂȚI DE FORMARE ȘI DEZVOLTARE A COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ.....	152
1.3.1 Locația desfășurării activității educative.....	152
1.3.2 Metode de predare adecvate abordării interculturale	153
1.3.3 Succesul în comunicarea pedagogică interculturală.....	155
1.3.4 Conținutul tematic intercultural.....	158
1.3.5 Nevoi de formare/învățare a limbii țintă: domenii de utilizare și sarcini de comunicare	161
1.3.6 Activități didactice interculturale	164

1.4	PERCEPȚII PRIVIND BARIERELE ÎN CALEA COMUNICĂRII ȘI ADAPTĂRII CULTURALE .	166
CAPITOLUL 2. CORELAȚII LA NIVELUL VARIABILELOR CERCETĂRII ȘI TESTAREA IPOTEZELOR		
2.1	CORELAȚII CU „TIPUL EXPERIENȚEI INTERCULTURALE ANTERIOARE”	176
2.1.1	Conținutul tematic și experiența interculturală anterioară	176
2.1.2	Frecvența dificultăților în comunicarea cu interlocutori români și tipul experienței interculturale anterioare	178
2.1.3	Percepția asupra obstacolelor care influențează negativ adaptarea culturală și tipul experienței interculturale anterioare	178
2.2	CORELAȚIE ÎNTRE PROGRAMUL DE STUDIU ȘI PERCEPȚIA STUDENȚILOR ASUPRA METODELOR DIDACTICE CARE CONTRIBUIE LA DEZVOLTAREA CCI	179
2.3	CORELAȚII CU „DOMENIUL DE UTILIZARE A LIMBII”	181
2.3.1	Factori care promovează comunicarea interculturală și domeniul de utilizare a limbii	181
2.3.2	Opțiuni privind metodele didactice în funcție de domeniul de utilizare a limbii	184
2.3.3	Conținut intercultural al cursului în funcție de domeniul de utilizare a limbii	185
2.3.4	Activități adecvate pentru dezvoltarea competenței de comunicare interculturală în funcție de domeniul de utilizare a limbii	186
2.4	ATITUDINEA STUDENȚILOR ROMÂNI ȘI DIFICULTĂȚILE PERCEPUTE DE STUDENȚII STRĂINI ÎN COMUNICAREA CU INTERLOCUTORI ROMÂNI	187
2.5	NUMĂRUL DE LIMBI STRĂINE CUNOSCUȚE ȘI FRECVENȚA OBSTACOLELOR ÎN COMUNICARE	190
2.6	INFLUENȚA CULTURII DE ORIGINE A STUDENȚILOR ASUPRA DIVERSELOR VARIABILE DEPENDENTE	192
2.6.1	Influența culturii de origine asupra importanței acordate factorilor care promovează comunicarea eficientă cu o persoană de altă naționalitate	192
2.6.2	Influența culturii de origine asupra importanței acordate metodelor didactice care contribuie la dezvoltarea CCI	196
2.6.3	Influența culturii de origine asupra importanței acordate conținutului tematic intercultural	197
2.6.4	Influența culturii de origine asupra importanței acordate condițiilor unei comunicări pedagogice eficiente	200
2.6.5	Influența culturii de origine asupra frecvenței dificultăților în comunicarea cu interlocutori români	202
2.6.6	Influența culturii de origine asupra importanței activităților adecvate pentru dezvoltarea CCI	203
2.6.7	Influența culturii de origine asupra percepției privind obstacolele în calea adaptării culturale	206
2.6.8	Influențe ale culturii de origine asupra domeniului de utilizare a limbii române	208
2.6.9	Influența culturii de origine asupra percepției atitudinii studenților români față de respondenți. Diferențe față de medii	209
CAPITOLUL 3. PERSPECTIVĂ COMPARATĂ A PERCEPȚIILOR PROFESORILOR ȘI STUDENȚILOR		
3.1	DATE FACTUALE PRIVIND PROFESORII	211

3.2	ABORDAREA ACTUALĂ A INTERCULTURALULUI ÎN PREDAREA LRLS	212
3.3	MODALITĂȚI DE FORMARE ȘI DEZVOLTARE A COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ.....	216
3.3.1	Locația formării CCI	216
3.3.2	Metode de predare	216
3.3.3	Conținut tematic intercultural.....	217
3.3.4	Relația dintre competența de comunicare interculturală și competența lingvistică	219
3.3.5	Activități didactice interculturale	221
3.5	PERCEPȚII PRIVIND BARIERELE ÎN CALEA COMUNICĂRII INTERCULTURALE (CU STUDENȚII STRĂINI)	223
	CAPITOLUL 4. CONCLUZII, RECOMANDĂRI ȘI PERSPECTIVE.....	232
	REFERINȚE BIBLIOGRAFICE	256
	LISTA TABELELOR	269
	LISTA FIGURILOR ȘI GRAFICELOR.....	272

ACRONIME ȘI ABREVIERI

ACPART	Agencia Națională pentru Calificări din Învățământul Superior și Parteneriat cu Mediul Economic și Social
AII	Autobiografia Întâlnirilor Interculturale
AUM	Gestionarea Anxietății și Incertitudinii (<i>Anxiety/Uncertainty Management</i>)
BASIC	Scala de evaluare comportamentală a competenței interculturale (<i>Behaviour Assessment Scale for Intercultural Competence</i>)
C. Com.	Competență de comunicare
C. Cult.	Competență culturală
C. Disc.	Competență discursivă
C. Lgv.	Competență lingvistică
C. Ref.	Competență referențială
C. Rel.	Competență relațională
C. Sit.	Competență situațională
C. S-L	Competență socio-lingvistică
C. Strateg	Competență strategică
C. Text.	Competență textuală
C1	Cultura de origine (nativă)
C2	Cultura învățată (țintă)
CAELA	Centrul de Învățare a Limbii Engleze pentru Adulți (<i>Center for Adults English Language Acquisition</i>)
CCAI	Scala adaptabilității interculturale (<i>Cross-cultural Adaptability Inventory</i>)
CCI	Competența de Comunicare Interculturală
CECRLS	Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi Străine
CNCIS	Cadrul Național al Calificărilor din Învățământul Superior
ICSI	Scala Sensibilității Interculturale (<i>Intercultural Sensitivity Inventory</i>)
IDI	Scala Dezvoltării Interculturale (<i>Intercultural Development Inventory</i>)
INCA	Evaluarea Competenței Interculturale (<i>Intercultural Competence Assessment</i>)

LRLS	Limba Română ca Limbă Străină
MIPEX	Indicele Politicilor de Integrare a Migranților (<i>Migrant Integration Policy Index</i>)
MO	Monitorul Oficial
PEL	Portofoliul European al Limbilor
SIETAR	Societatea pentru Educație Internațională, Training și Cercetare (<i>Society for Intercultural Education Training and Research</i>)
UE	Uniunea Europeană
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
UNICEF	Fondul Internațional pentru Urgențe ale Copiilor al Națiunilor Unite (<i>United Nations Children's Fund</i>)

ARGUMENT

*„Să ne îmbogățim reciproc din diversitatea noastră.”
(Paul Valéry)*

Diversitatea culturală în mediul educațional este o sursă extraordinară de progres și de inovație în ceea ce privește metodologia didactică, dar și relaționarea și comunicarea pedagogică. Ea trebuie valorificată adecvat pentru ca rezultatele academice să apară și, odată cu ele, satisfacția studentului și a profesorului.

Grupa universitară caracterizată de diversitate culturală are un specific al ei. Un cadru didactic ar spune că și în grupele cu studenți autohtoni există suficientă diversitate, dat fiind specificul educației la vârsta adultă, care pune accent asupra diferențelor la nivel individual. Cu toate acestea, într-o grupă universitară multiculturală există, în plus, diversitatea nevoilor de formare/învățare, a așteptărilor privind comunicarea didactică, a percepțiilor bazate de propriul cadru de referință culturală ș.a.m.d. În acest sens, putem vorbi de valorizarea și de valorificarea diversității culturale prezente în aceste grupe, atât pentru „îmbogățirea reciprocă” de care vorbea Paul Valéry, cât și pentru motivarea studenților străini în vederea depășirii șocului cultural, inherent, în mai mare sau mai mică măsură, oricărei experiențe interculturale.

Prin accederea României la Uniunea Europeană, am pătruns într-un mediu social și profesional multicultural, care a adus cu sine schimbări sau presiuni spre schimbare în toate domeniile. În primul rând, acestea se referă la mobilitatea viitorilor specialiști pe piața muncii și la compatibilizarea planurilor de învățământ cu cele din țările membre ale Uniunii Europene.

Pornind de la accepțiunea că factorii culturali influențează comportamentul și comunicarea, putem să vedem o relație directă între predarea-învățarea limbilor străine și dezvoltarea competenței de comunicare interculturală. Astfel, predarea limbilor străine se va concentra atât asupra formării competenței lingvistice, cât și asupra facilitării întâlnirii cu alteritatea, a înțelegerii modului în care se pot percepe mesajele în funcție de contextul cultural.

Din punct de vedere teoretic, prezenta lucrare „*Dezvoltarea competenței de comunicare interculturală a studenților străini – factor al comunicării eficiente în mediul educațional*” pornește de la aspectele educației interculturale în Europa, dar și în România, concentrându-se apoi asupra conceptului de *competență de comunicare interculturală*, cu referire la domeniul predării limbilor moderne, în special la limba română pentru străini.

În studiile interculturale nu este important să se descrie culturi, ci să se analizeze procesul de interacțiune între membrii unor grupuri ce aparțin unor culturi diferite. De aceea, abordarea interculturală se concentrează asupra formării unor atitudini de deschidere și de toleranță în fața diversității, pe lângă obiectivele de natură lingvistică sau culturală.

În activitatea educațională, pentru facilitarea dezvoltării componentei atitudinal-comportamentală a competenței de comunicare interculturală (CCI) se vor utiliza texte autentice, jocuri de rol, filme etc., care să sensibilizeze și să ajute educabilul să-și conștientizeze propriile atitudini și reacții, dar și pe cele ale interlocutorilor săi de alte naționalități, în cadrul unei interacțiuni interculturale. Dezvoltarea CCI nu se oprește la etapa conștientizării și sensibilizării culturale, așa cum apare în tendința actuală a predării limbilor moderne, cu precădere a celor de largă circulație internațională, ci presupune și dezvoltarea unei capacități de construire a unei terțe culturi negociate a interlocutorilor, care se dezvoltă gradual în cadrul interacțiunilor.

În literatura de specialitate există diferite modele teoretice ale CCI: procesuale, lineare sau dinamice, structurale, adaptaționale sau psihologice, holistice etc. Noi considerăm că această competență are o complexitate covârșitoare și se dezvoltă pe toată durata vieții prin educație formală, non-formală și informală, în mod complementar. De aceea, am optat pentru un model al CCI holistic, ce cuprinde atât elemente structurale lingvistice și culturale, definite de noi ca sub-competențe, cât și elemente psiho-atitudinale, inspirându-ne din modelele teoretice ale lui M. Byram, W. Gudykunst, K. Deardoff, dar și pe baza conceptelor de „spațiu intermediar”/„al treilea spațiu”/„spațiu intercultural” (Kramsch 1993, Clanet, 1990), sau „implicit cultural” (Clanet, 1990, Colles 1998, Louis, 2009, Zarate 2003).

Trebuie să fim conștienți că prestigiul unui mediu academic este dat și de satisfacția studenților străini care au ales să urmeze parcursul studiilor universitare în România și care vor duce mai departe imaginea sistemului educațional din România, a calității cursurilor și predării. Unii dintre aceștia se înscriu în programe universitare în limba română și efortul lor este cu atât mai mare cu cât ei trebuie, într-o primă etapă, să asimileze rapid limba

română la un asemenea nivel încât să poată face față studiului în această limbă.

De acum, predarea limbii române studenților străini se înscrie în tradiția predării limbilor moderne europene ca a doua limbă, înțelegând prin aceasta limba predată migranților care s-au stabilit în țară, pe o anumită perioadă de timp. Faptul că aceste persoane sunt expuse, în mod direct, la cultura și la limba română prezintă un avantaj de netăgăduit atât pentru educabili, întrucât facilitează procesul adaptării culturale și al practicării limbii în mediul nativ, cât și pentru profesor/mediul educațional, deoarece se pot utiliza activități și metode didactice care presupun contactul direct cu alteritatea, aducând, în acest fel, plus valoare sistemului metodologic utilizat pentru dobândirea competențelor.

Prin urmare, diversitatea culturală, ca prezență reală în mediul educațional, trebuie încurajată, deoarece ea aduce oportunități de îmbogățire reciprocă, o imagine calitativă a învățământului românesc și creează noi și noi valențe ale identității culturale, în permanentă schimbare.

PARTEA I.

**FUNDAMENTE TEORETICE ALE
STUDIULUI COMPETENȚEI DE
COMUNICARE INTERCULTURALĂ**

CAPITOLUL 1.

ASPECTE ALE INTERCULTURALITĂȚII ÎN EDUCAȚIE

1.1 Culturi și diversitate culturală în interacțiune

În zilele noastre, poate că sună redundant dacă afirmăm că trăim într-o lume multiculturală și că societățile au granițele deschise mobilității, astfel încât fiecare dintre noi să poată circula liber în spații diverse din punct de vedere cultural. Însă aceste afirmații sunt și astăzi valabile, pentru că ele reflectă, în mare parte, realitatea societăților contemporane.

Această deschidere către mobilitate a membrilor societăților, atât pe calea contactului direct, cât și prin întâlniri virtuale, facilitate de tehnologia avansată din zilele noastre, a făcut posibil ca diferențele sau similitudinile culturale să fie observate și trăite de cei care călătoresc în diferite scopuri.

În ultimul timp s-a vorbit mult despre globalizare ca unul dintre efectele avansului tehnologic, ale deschiderii granițelor spre libera circulație a bunurilor, a artefactelor, a evenimentelor sau a indivizilor, care are ca obiectiv ștergerea diferențelor. Însă, odată cu formarea Uniunii Europene, care are ca motto „unitate în diversitate”, înțelegem că spațiul european este unul care promovează în egală măsură specificul național, unitatea culturală, dar și menținerea diversității.

De multe ori, conceptul de „cultură” este utilizat ca sinonim al celor de „națiune” sau de „țară”, însă aceasta nu poate constitui o sinonimie totală, întrucât o țară poate găzdui mai multe culturi, așa cum este cazul Marii Britanii, de exemplu, care reunește culturile britanică, irlandeză și scoțiană în același spațiu. De asemenea, astăzi, în spațiul comunitar se folosește sintagma „cultură europeană”, care ne confirmă faptul că nu trăim în culturi de sine stătătoare, separate de celelalte, că împărtășim unele elemente culturale, în egală măsură în care ne diferențiem prin altele.

Varietatea și vastitatea definițiilor culturii gândite de antropologi, sociologi, filologi sau economiști ne conduc la concluzia că, în esență, nu există o viziune unitară asupra elementelor care definesc cultura. În opinia noastră, cultura reprezintă totul, de la modul în care ne îmbrăcăm, ce mâncăm, cum gândim, ce creăm, în ce credem sau cum ne educăm copiii, de exemplu. Ea este o formă prin care o colectivitate umană se exprimă pe sine,

la un moment dat, în istorie. În acest sens, un mare gânditor al culturii, antropologul american Melville J. Herskovits (1967, 8) definește cultura ca un element diferențiator între om și alte ființe – un ansamblu de factori care acționează asupra omului, cum ar fi mediul său natural, trecutul istoric al colectivității, relațiile sociale și modalitățile de adaptare la complexitățile lumii.

Autorul definește cultura în termeni de paradoxuri, ea reunind elemente universale, de exemplu conceptele valabile pentru toți oamenii (ideea de familie, de artă, de economie/subzistență etc.) cu elemente particulare, cum ar fi manifestările locale, regionale, care sunt prin excelență diferite în funcție de cultura de origine. Omul este creator de cultură dar, în egală măsură, cultura îi conferă acestuia o identitate culturală, vizibilă în planul comportamentelor, atitudinilor și mentalității. Însă, această identitate nu rămâne imuabilă, ci este dinamică și individul și-o construiește prin reinterpretarea cadrelor culturale învățate și pe baza experienței de viață. „Cultura trebuie înțeleasă ca fiind reprezentată de valori în continuă schimbare, de tradiții, relații sociale și politice, create pretutindeni, proprii unui grup de persoane...” (S. Nieto, 1992, apud Anca Nedelcu, 2008, 19).

Parcurgând literatura de specialitate, remarcăm existența unui număr apreciabil de definiții ale culturii. Această constatare este susținută prin identificarea, încă din 1952, de către Alfred L. Kroeber și Clyde Kluckhohn în lucrarea *The Nature of Culture*, a 165 de definiții. Cu siguranță, până în ziua de astăzi, numărul acestora a crescut, iar termenul a dobândit și alte conotații, fapt ce nu înlesnește găsirea unei accepțiuni comune a punctelor de vedere a autorilor.

O definiție comprehensivă a culturii ne-o oferă Declarația de la Mexic, adoptată cu ocazia Conferinței Mondiale asupra politicilor culturale, organizată de UNESCO în august 1982, care cuprinde atât o viziune umanistă cât și una antropologică asupra culturii. Preluăm și noi această definiție, care subliniază complexitatea și contextualitatea culturii precum și legătura dintre cultură și drepturile omului.

În sens larg, cultura poate fi astăzi considerată un ansamblu de trăsături distincte, spirituale, materiale, intelectuale și afective, care caracterizează o societate sau un grup social. Ea nu cuprinde doar arte și litere, ci și moduri de viață, drepturile fundamentale ale omului, sistemele de valori, tradițiile și credințele. Cultura este ceea ce îi formează omului capacitatea de auto-reflecție. Ea este cea care face din noi ființe specific umane, raționale, critice și etic angajate. Ea este cea care ne ajută să discernem valorile și să facem alegeri. Prin ea, omul se exprimă, devine conștient

de sine însuși, se recunoaște ca o ființă nedesăvârșită, pune sub semnul întrebării propriile sale realizări, caută neîncetat noi semnificații și creează opere prin care își depășește propriile limite. (Declarația de la Mexic, 7)

Constantin Cucoș, preluând această definiție, consideră cultura, asemenea lui M. Herskovits, ca element definitoriu al omenirii, ea fiind un „*cadru de referință*” cu ajutorul căruia oamenii percep realul și îl interpretează și, de aceea, ”puși în fața acelorași stimuli, indivizii cu diverse culturi nu-i organizează în același sistem de categorii perceptive și nu percep, în mod necesar aceleași lucruri” (Cucoș, 2000, 122). Prin urmare, cultura are o funcție instrumentală primordială cu ajutorul căreia indivizii își exprimă concepția despre lume și acționează conform acesteia. Împărtășim concepția lui C. Cucoș, conform căreia o anumită comunitate socio-culturală își construiește percepțiile față de un stimul pe baza cadrului propriu de referință culturală, dobândit în comunitatea respectivă. Termenul de *cadru cultural de referință* poate avea accepțiunea de ansamblu de credințe și comportamente specifice în anumite situații sociale și dobândite mai mult în mod inconștient, în cadrul procesului de socializare, pe calea tradiției etc. Această definiție este relevantă, în mod particular, pentru teoreticienii interculturalității, care studiază contactele dintre culturi și procesele transformaționale identitare care rezultă din aceste schimburi. Pentru aceștia, interculturalitatea se concentrează asupra dinamicii culturale, luând în considerare mai mult elementele particulare decât pe cele universale. M. Herskovits (1967, pp 249-250) apreciază că aspectele dinamice ale culturii, manifestate prin comportamentele, atitudinile, credințele și mentalitățile dintr-o societate sau dintr-o comunitate nu sunt niciodată un fapt întâmplător, ci variază în funcție de anumite norme, sau de ceea ce numim *cadrul de referință culturală*.

Variația culturală nu se înregistrează doar la nivel intercultural, ci și în interiorul culturilor, la nivel individual. Prin deschiderea granițelor în societatea contemporană, omul poate avea mai multe identități culturale: poate fi vorba de exemplu, de o persoană de origine etnică germană care a copilărit în România și apoi s-a mutat în Olanda cu familia. Așadar, această persoană are o identitate culturală multiplă, ale cărei componente vor coexista armonios grație atingerii stadiului atitudinii etnorelativiste.

Ralph Linton a utilizat o serie de concepte pentru a sublinia aspectul variabil al culturii și a deosebi diferitele grade de similitudine și de

diferențiere în ceea ce privește comportamentul într-o anumită cultură. Astfel, autorul distinge patru categorii (Linton, 1967, pp.218-219):

- elemente universale ale culturii, care pot fi credințele, valorile, comportamentele standard așteptate din partea membrilor societății, limba vorbită, tipul de locuințe, îmbrăcămintea, relațiile sociale din cadrul grupului;
- elemente specifice unei anumite culturi, care reprezintă comportamentele împărtășite de un anumit subgrup din cadrul comunității, de exemplu diferitele activități care diferențiază femeile de bărbați, sau activitățile ocupaționale specifice anumitor meserii;
- elemente alternative, adică forme de comportament recunoscute de o societate ca fiind valabile și care sunt comune unor anumiți membri, dar nu sunt împărtășite obligatoriu de toți membrii acelui grup. Elementele culturale incluse în această categorie pot fi, de exemplu: idei/obișnuințe uneori atipice ale unei familii, concepțiile unei anumite școli, instituții etc.
- particularități individuale, care sunt forme experimentale de comportament individual, aflate, conform opiniei autorului, în afara culturii; ele sunt atitudini, idei și reacții afective particulare, caracteristicile individuale ale unei persoane etc.

Așa cum remarcăm în această clasificare, autorul își exprimă credința că particularitățile de la nivel individual nu reprezintă cultura, ci mai mult traseul experiențial al vieții individului, factor care contribuie la conturarea cadrului de referință culturală prin prisma căruia individul percepe realitatea.

Dintre nenumăratele definiții ale culturii, reținem și pe cele care folosesc termenii comparației implicite, respectiv metaforele: cultura ca aisberg/ceapă/bol de salată/hartă mentală/soft mental. Aceste metafore sugerează imaginea culturii ca un sistem sau ca un spațiu comun al diversității, dar în cadrul căruia coexistă diverse identități culturale.

Metafora iceberg-ului a fost inițial dezvoltată de autorii Selfridge și Sokolic în 1975 dar și mai târziu, de French și Bell în 1999 și identifică un număr de zone vizibile ale culturii, cum ar fi simbolurile culturale sau artefactele, precum și o serie de elemente invizibile, de exemplu valorile și credințele individuale sau sociale. În mod similar, modelul culturii ca ceapă (Hofstede, 1991) conține o parte exterioară vizibilă și o parte interioară, ascunsă.

Pornind de la aceste metafore ale culturii, Brooks Peterson, scriitor american și instructor intercultural, își construiește programele de instruire în comunicare interculturală cu scopul creșterii conștientizării interculturale,

încurajându-și cursanții să realizeze propriile analogii pentru a descrie și a defini cultura. Metaforele preferate ale lui Brooks Peterson sunt cultura ca un arbore și metafora aisbergului. Ambele imagini conțin părți direct vizibile, dar și părți ascunse, cum sunt rădăcinile unui copac sau partea de sub apă a aisbergului. Dintre aspectele perceptibile ale unei culturi, autorul amintește: mâncarea, arhitectura, vestimentația, contactul vizual, sportul național, stilurile de viață, iar dintre cele ascunse: aspecte legate de punctualitate, factori motivaționali, roluri în societate, toleranța la schimbare, reguli privind relațiile interumane și stilurile de comunicare (B. Peterson, 2004).

Redăm mai jos reprezentarea grafică a metaforei icebergului, conținând valorile culturale vizibile și invizibile prezentate de Brooks Peterson.

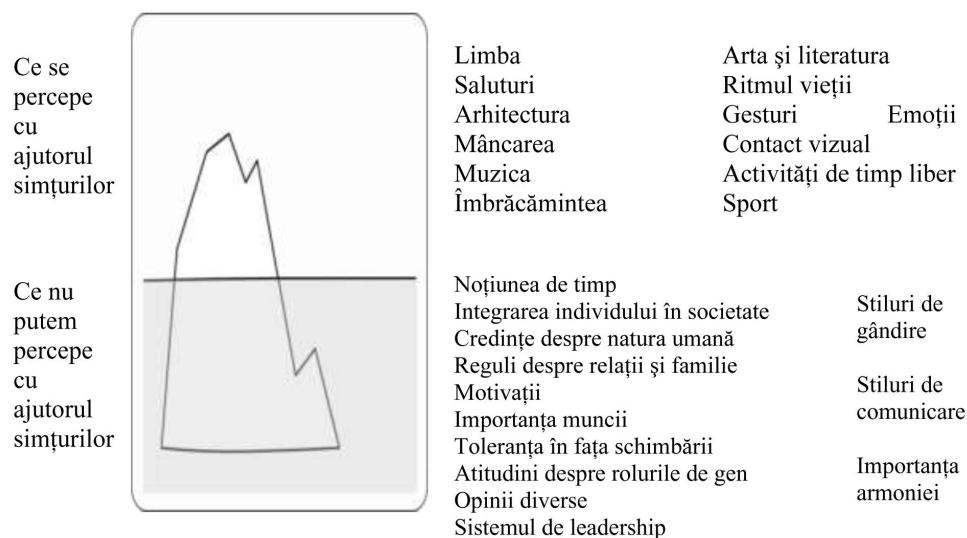

Fig. 1. Metafora culturii ca iceberg
(după B.Peterson, 2004)

Este foarte important să facem diferența între sensul abstract al culturii și manifestările ei concrete, cum ar fi comportamentele și atitudinile oamenilor sau produsele culturale; valorile unei culturi se pot oglindi atât în creațiile intelectuale sau culturale – muzică, literatură, artă, artefacte, obiecte de cult sau tradiționale – cât și în comportamentele verbale și non-verbale ale oamenilor. Aceste comportamente nu sunt spontane, ci determinate de anumite modele culturale învățate pe cale inconștientă din familie sau societate, precum și de experiențele personale ale vieții fiecăruia. Cunoscând aceste modele și reflectând asupra motivelor care stau la baza comportamentelor persoanelor provenite din alte culturi putem deveni mai